

Dış Politika Değişimi: AKP Dönemi Türk Dış Politikası*

Emirhan KAYA**

Öz

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerden sonra iktidara gelmesiyle birlikte Türk dış politikasında önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Söz konusu değişimler, AKP dönemine kadar Batıcı ve statükocu bir eksende şekillenen Türk dış politikasının bu dönemde yeni bir yönelim edindiğine dair iddiaların gündeme gelmesine neden olmuştur. Ayrıca bu durumun ortaya çıkmasında Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği fırsatların yanı sıra AKP yönetiminde elde edilen ekonomik büyüme ve görece siyasi istikrar ortamının da etkisi olmuştur. Türkiye bu dönemde aktif ve çok yönlü dış politikasıyla genişleyen imkânlarından en üst düzeyde faydalanmak istemiş ve böylece bölgesinde söz sahibi olan önemli bir güce dönüşmeyi hedeflemiştir. Bu çalışma, Türk dış politikasında yaşanan bu değişimin mevcut yazında belirtildiği gibi eksen kayması boyutuna ulaşip ulaşmadığını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu noktada bir sonuca varabilmek için Charles F. Hermann'ın dış politika değişiminin boyutu ile ilgili olarak ortaya koyduğu dört aşamalı değişim tipolojisinden yararlanılmıştır. Böylelikle söz konusu değişimin eksen ya da yönelim değişiminden ziyade aslında bir program değişikliğini yansıttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eksen Kayması, Türkiye, Dış Politika, AKP, Değişim

* Bu makale, yazarın “Dış Politikada Değişim: AKP Dönemi Türk Dış Politikası” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, emirhankaya@trakya.edu.tr.

Foreign Policy Change: Turkish Foreign Policy in the AKP Era

Abstract

Turkish foreign policy began to experience significant changes with the Justice and Development Party's (JDP) coming to power after the 3 November 2002 elections. These changes have led to claims that Turkish foreign policy, which has been shaped by Turkey's Western orientation and pro-status quo stance until the JDP era, developed a new foreign policy orientation. Additionally, the opportunities brought by the end of the Cold War, the economic growth and relatively stable political atmosphere as well provided during the JDP administration was effective in bringing about this change. Turkey aimed to benefit at a maximum level from its extended opportunities by using its active and multi-dimensional foreign policy and hereby to turn into a major power having a say in its region. This study intends to discuss whether the aforementioned change has reached to the point of an "axis shift" as stated in the existing literature. Charles F. Hermann's typology identifying four graduated levels of foreign policy change was used in order to reach a conclusion at that point. Finally, it is concluded that the change in Turkish foreign policy reflected a "program change" rather than a shift of axis or an international orientation change.

Key Words: Axis Shift, Turkey, Foreign Policy, JDP, Change

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türkiye'nin dış politikada daha etkin olabilmek adına önemli fırsatlar yakaladığı algısı, 2002 sonrası elde edilen siyasi istikrar ve ekonomik büyümeyle birlikte daha da pekişmiştir. Bu sayede Türkiye'nin 1990'lı yıllarda dış politikada gerçekleştiremediği sıçramayı 2000'lerde yeni imkânlar ve yeni bir vizyon eşliğinde gerçekleştirmesi beklenmektedir. Dış politikada kendinden önceki hükümetlerden farklı bir vizyona sahip olduğunu iddia eden AKP yönetimi, aktif ve zaman zaman iddialı olarak nitelenebilecek dış politikasıyla dikkatleri Türkiye'nin üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu yüzden, İslamcı geçmişi nedeniyle iç ve dış aktörler tarafından eylemleri yakından takip edilen AKP'nin, Türkiye'nin dış politikadaki etkinliğini ne yönde sağlayacağı merak konusu olmuştur. Bu bağlamda, Türk dış politikasının yöneliminin değişip değişmediği ilgi çekici konulardan birisini oluştururken, AKP'nin Batı politikaları ile ters düşmeye başlaması ya da Ortadoğu ülkeleriyle yaklaşması bu çerçevede daha çok eleştiri ya da tavsiye niteliğinde analizlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden sonra başlayan AKP iktidarları döneminde Türk dış politikasında yaşanan değişimin Dış Politika Analizi (DPA) çalışmaları bağlamında ne ifade ettiğini ortaya çıkarmak ve bu çerçevede Türk dış politikasının uluslararası yönelimi hakkında tespitlerde bulunmaktır. Bu bağlamda cevaplandırılmaya çalışılan temel soru, AKP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasında yaşanan değişimin ne boyutta gerçekleştiğidir. Bu doğrultuda, AKP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasında yaşanan değişim sorunsallaştırılırken, “eksen kayması” tartışmaları farklı bir bakış açısıyla yeniden ele alınacaktır. Böylelikle, Uluslararası İlişkiler disiplininde ve DPA çalışmalarında özel bir yer edinen “değişim” kavramının Türk dış politikasının analizi için de işlevsel bir hale getirilmesi söz konusu olacaktır.

Bu çalışmada AKP dönemi ile birlikte Türk dış politikasında yaşanan değişimin bir eksen ya da uluslararası yönelim değişikliğinden ziyade aslında bir “program değişikliğini” yansıttığı iddia edilmektedir. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'nin uluslararası yöneliminin ve temel dış politika hedeflerinin değişmediği vurgulanırken, asıl değişimin dış politikada yeni araçların ve yöntemlerin kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıktığı savunulmaktadır. Önceki dönemlere göre daha faal bir dış politika anlayışının benimsenmesi, çok boyutlu ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı bağımlılığın artırılması amacıyla ticaretin öne çıkarılması ve yumuşak gücün artırılmasına önem verilmesinin bu noktada yaşanan değişimi ispatlar nitelikte olduğu öne sürülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Charles F. Hermann'ın dış politika değişimi modeli incelenecektir. Ardından, ikinci bölümde değişim konusunun Türk dış politikası ile ilgili yazında karşılığı olan eksen kayması tartışmaları ele alınacaktır. Bu kapsamda eksen kayması iddialarının ortaya çıkış sebeplerine değinilecek ve bu iddialar çerçevesinde ortaya atılan yeni kavramlara yer verilerek bu konuda oluşturulan yazın incelenmiş olacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise Türk dış politikasında yaşanan değişimin boyutu Hermann'ın dört aşamalı değişim tipolojisi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Teorik Çerçeve: Dış Politika Değişimi

Değişimi dış politika bağlamında tanımlayan Jerel Rosati, bu kavramı “daha mütevazı değişikliklerden dış politikanın önemli derecede yeniden yapılandırılmasına kadar uzanan geniş yelpazeli değişimi ifade eden bir dış politika olgusu” olarak ifade etmektedir¹. Bu tanımın da ortaya koyduğu üzere dış politika değişimi; dış politikaya yeniden yön verme ya da dış politikayı yeniden yapılandırma olarak nitelenebilecek büyük çaplı değişikliklerin yanı sıra küçük çaplı ayarlama ve düzenlemeleri de kapsayan bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat dış politikada değişimin, özellikle radikal değişimin sıklıkla rastlanan bir durum olmaması ve demokratik ülkelerde bu tür değişimlerin gerçekleşebilmesi için hem bürokrasinin hem de kamuoyunun bu yönde ikna edilmesi gerektiğine dair oluşan yaygın kanı,² araştırmacıların değişim konusuna mesafeli yaklaşmasına neden olmuştur. Buna ek olarak; İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Uluslararası İlişkiler çalışmalarına egemen olan gerçekçi yaklaşımın iki blok arası ilişkilere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tehdidine ağırlık vermesi değişim konusunun yeterli ilgiyi görememesinin sebepleri arasında gösterilmektedir.

Dış politika değişimi -yukarıda sözü edilen unsurların da etkisiyle- ancak 1970'lerde başlı başına bir araştırma konusu olarak ortaya çıkan ve 1980'li yıllarda konunun çerçevesini oluşturan çalışmaların yayınlanmasıyla ilgi görmeye başlayan görece yeni bir çalışma alanı olarak kabul edilmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte uluslararası ilişkilerde köklü değişimlerin yaşanması sonucu dış politikada değişimi ele alan çalışmalara olan ilgi daha da artmaya başlamıştır. Dış politikada köklü değişimlere sıklıkla rastlanmadığından, küçük ve orta ölçekli değişikliklerle birlikte “süreklilik” ve “istikrar” kavramları da bu çalışmalarda sıkça yer almıştır. Devletlerin dış politikalarını

¹ Jerel A. Rosati, “Cycles in Foreign Policy Restructuring: The Politics of Continuity and Change in U.S. Foreign Policy”, J. A. Rosati, Joe D. Hagan, Martin W. Sampson (Eds.), Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change, University of South Carolina, Columbia, 1994, s. 225'den aktaran Joakim Eidenfalk, “A window of opportunity? Australian Foreign Policy Change Towards East Timor 1998-99 and Solomon Islands 2003”, School of History and Politics, Faculty of Arts, University of Wollongong, 2009, s. 23.

² Birgül Demirtaş, “Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010, s. 53.

ne zaman, nasıl ve niçin yeniden şekillendirme ve yapılandırma ihtiyacı duydukları sorularına cevap arayan çalışmalarda; değişime neden olan faktörler, karar alma süreçleri, değişimin türü/boyutu ve zamanlaması gibi unsurlar başlıca odak noktaları olmuştur.

Dış politika değişimi ile ilgili kuram geliştirme çabaları incelendiğinde, bu konudaki tek ciddi girişimin David Welch'e ait olduğu görülmektedir.³ Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından geliştirilen beklenti teorisinden (*prospect theory*) esinlenen Welch;⁴ insanların kaybetme ihtimali karşısında risk almaya eğilimli iken, kazanma ihtimali söz konusu olduğunda “riskten kaçınma” eğilimi gösterdiklerine dair düşünceleri dış politika değişimine uyarlamıştır. Welch, insanların riskten kaçınma eğilimlerinin kazanma isteklerine karşı ağır bastığını savunmuş ve dış politika değişimine dair iddialarını bu doğrultuda “kayıptan kaçınma kuramı” (*loss-aversion theory*) adı altında kuramsallaştırmaya çalışmıştır. Böylece, insanların kazanma ihtimali olduğu durumlarda riskten kaçınan, kayıp ihtimalinde ise riske giren tavır takındıkları gibi; devletlerin de benzer şekilde –eğer elde edilecek kazanç çok önemli boyutlarda değilse- kazanma ihtimali karşısında değişimi tercih etmezken, mevcut politikanın bedellerini ödemekten kaçınmak adına dış politikalarını değiştirme yönünde karar aldıkları sonucuna varmıştır. Bu yaklaşıma göre, değişim çoğu zaman daha büyük kayıplar verme ihtimalini de beraberinde getireceğinden, karar alıcılar ancak statükonun önemli kayıplara sebep olacağını düşündüklerinde değişim daha olası hale gelmektedir.⁵

Hermann'ın Dış Politika Değişimi Modeli

Değişimin kaynaklarını, karar alma sürecini ve değişimin boyutunu bir arada inceleyen Hermann'ın dış politika değişimi modeli; dış politikada değişimin neden, nasıl ve ne boyutta gerçekleştiğini ortaya koyması bakımından önemli görülmektedir. Bu modelde arka plan faktörleri; lider, bürokrasi, içeride yeniden yapılanma ve dış şoklar olmak üzere dört değişim unsurundan meydana gelmektedir.⁶ Bu dört unsurun bir ülkenin dış politikasındaki değişimin nedenlerini belirlemek üzere ortaya atılması; karar almada yetkili liderin, bürokraside bir kurum ya da çeşitli kurumlarda bulunan

³ Jonas Schneider, *The Change toward Cooperation in the George W. Bush Administration's Nuclear Nonproliferation Policy toward North Korea*, European University Studies Vol. 584, Peterlang, Frankfurt, 2010, s.15.

⁴ Belirsizlik ortamında karar alan bireylerin davranışlarını inceleyen Kahneman ve Tversky, geliştirdikleri “Beklenti Teorisi” ile insanların her zaman rasyonel karar veremedikleri sonucuna varmışlardır. İnsanların kayıptan kaçındıkları için kayıplara karşı (kazançlara oranla) daha duyarlı olduklarını öne sürmüşlerdir. Bkz. Daniel Kahneman-Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, *Econometrica*, Cilt 47, Sayı 2, Mart 1979, ss. 263-292.

⁵ David A. Welch, *Painful Choices: A Theory of Foreign Policy Change*, Princeton University Press, Princeton, 2005, s. 8.

⁶ Hermann, (çalışmanın orijinal dilindeki haliyle) bu faktörleri *Leader Driven, Bureaucratic Advocacy, Domestic Support ve External Shocks* olarak sıralamaktadır. Bkz. Charles F. Hermann, “Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy”, *International Studies Quarterly*, Cilt 34, Sayı 1, Mart 1990, ss. 11-12.

bir grubun, siyasi olarak faal toplumsal grupların ya da uluslararası sistemde meydana gelen köklü değişikliklerin söz konusu değişimin öncülüğünü yapabilecek durumda olduklarını ortaya koymaktadır.⁷

Hermann, çalışmasının ilk bölümünde değişimin kaynaklarını bu şekilde kategorize ettikten sonra ikinci olarak, değişimin kaynakları ile değişim arasındaki aşamayı oluşturan ve değişimi kolaylaştırıcı ya da engelleyici etkiye sahip olan karar alma sürecinin işlevini açıklamaya çalışmıştır. Karar alıcıların politikalarını değiştirip değiştirmeyecekleri, değiştirmeye karar verdiklerinde ise bu değişimin ne boyutta olacağı karar alma süreci sonucunda ortaya çıkacağı için bu süreç Hermann'ın modelinde dış politika değişiminin boyutunu etkileyen bir değişken olarak ele alınmıştır. Dış aktörlerin mevcut politikaya tepkilerinin karar alma sürecinde belirleyici olabileceğinin altını çizen Hermann, çalışmasının ikinci kısmında bu sürecin yedi adımını incelemiştir.

Hermann, çalışmasının üçüncü ve son aşamasında ise, değişimin türünü ve kapsamını belirleyen ve dört aşamadan oluşan bir “değişim tipolojisi” ortaya koymuştur. Söz konusu tipolojide dört çeşit dış politika değişiminden bahseden Hermann, bunları ufak ayarlamalar, program değişiklikleri, problem/amaç değişiklikleri ve dış politika eğiliminin değişmesi/uluslararası yönelim değişikliği olarak sıralamaktadır.⁸ İlk iki sınırlı değişiklik tipinde dış politika hedefleri ve temel dış politika eğilimleri değişmediği için süreklilik ve istikrar faktörlerinin değişimle iç içe geçmiş durumda olduğu göze çarpmaktadır.⁹ Ufak ayarlamalarda bir hedef doğrultusunda gösterilen çaba ya da muhatapların sayısında artış ya da azalma görülürken; dış politikanın temel niteliklerinde, amaçlarında ya da kullanılan araçlarda herhangi bir farklılık söz konusu olmamaktadır.¹⁰ Program değişikliklerinde ise dış politikada kullanılan yöntem ya da araçlarda yapılan değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu aşamada bir hedef doğrultusunda yapılan eylemlerin, izlenen yolun değiştiği gözlenmekte; fakat hedef aynı kalmaktadır. Uluslararası bir meselenin çözümünde askeri güç kullanmak yerine diplomatik müzakere yöntemini tercih etmek program değişikliğine örnek gösterilebilir.¹¹

Üçüncü değişim türü olan problem/amaç değişikliklerinde ise dış politikanın temel hedefinin köklü değişime uğradığı görülmektedir. Hermann'a göre bu tür değişimler dış politikanın yöneldiği sorunların değişmesi ya da ortadan kalkması sonucu ortaya çıkmaktadır. Dördüncü ve en kapsamlı değişim türünde ise değişimin tek bir dış politika davranışı ile sınırlı kalmadığı, dış politikanın bütünüyle değiştiği vurgulanmaktadır. Değişimin en uç noktası olarak nitelenen bu aşamada, eksen ve yönelim değişiklikleri sonucu aktörlerin

⁷ Demirtaş, s. 54.

⁸ Hermann, s. 5.

⁹ Demirtaş, s. 54.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

uluslararası siyasetteki rolünün değiştiği gözlemlenmektedir. Hermann, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) zaman içerisinde değişen Vietnam politikasının bu dört değişim türü için de örnek oluşturabilecek nitelikte olduğunu belirtmiştir.¹²

Hermann'ın çalışması, dış politika değişiminin boyutunun dış politikada sıkça görülen ufak ayarlamalardan uluslararası yönelim değişikliğine kadar uzanan geniş bir yelpazede ele alınmasını öngören bir yaklaşıma sahiptir. Bu nedenle Hermann'ın dört aşamalı değişim tipolojisi bu çalışmanın temel kuramsal çerçevesi olarak tercih edilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, bu tercihe uygun olarak, AKP dönemi Türk dış politikasına dair mevcut yazında yer alan eksen kayması tartışmaları Hermann'ın dört aşamalı değişim tipolojisi çerçevesinde ele alınmıştır.

Eksen Kayması Tartışmaları ve Türk Dış Politikasında Değişim

AKP politikalarının Avrupa Birliği (AB) ve ABD ile uyumlu gözüktüğü ilk iktidar döneminde Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik açılımı ve Türkiye'nin bağımsız bir bölgesel aktör olarak ön plana çıkması tartışma konusu olmasına rağmen bu tartışmalar eksen kayması iddiaları etrafında şekillenmemiştir.¹³ AKP'nin söz konusu dönemde komşularla sıfır sorun politikası ve bölgesel arabuluculuk faaliyetleri çerçevesinde Ortadoğu'ya ilgisini artırması AB ve ABD tarafından memnuniyetle karşılanırsa da bu tablo 2009 yılından itibaren değişmeye başlamıştır.¹⁴ Türkiye'de iç çevrelerde özellikle 2007 yılı itibari ile başlayan “dış ilişkilerde eksen kaymasına yol açan uygulamalar içine girildiği” şeklindeki iddialara 2009'dan itibaren Batılı çevrelerin de katılmaya başlaması bu durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵

Türk dış politikasında yaşanan değişimi konu alan çalışmalar incelendiğinde, benzer iddiaların eksen kayması dışında farklı kavramlara başvurularak da tartışıldığı göze çarpmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan kavramlar, Türkiye'nin dış politika yöneliminin değiştiğine dair benzer çağrışımlar oluşturmaları dolayısıyla bu bölümde eksen kaymasının türevleri olarak ele alınacaktır. Bu noktada öne çıkan yaklaşımların “eksen genişlemesi”, “Ortadoğululaşma” ya da “Türk Gaulizmi” gibi kavramlar çerçevesinde şekillendiği tespit edilmiştir. Söz konusu kavramlara dayanan analizler, eksen kayması gibi ciddi ve köklü değişimlerin varlığına işaret etmemelerine rağmen Türk dış politikasında kayda değer bir değişim yaşandığı

¹² Hermann, s. 6.

¹³ Bu konuda bkz. Graham E. Fuller, Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör, Mustafa Acar (Çev.), 6. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010; F. Stephen Larabee, Turkey as a US Security Partner, RAND, 2008, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2008/RAND_MG694.pdf, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2015.

¹⁴ Svante Cornell, “Axis Shift”, Soner Çağaptay (Ed.), Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington, The Washington Institute for Near East Policy, Number 3, Ocak 2011, s. 3.

¹⁵ Erol Manisalı, Eksen Kayması, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 11.

varsayımına dayanmaları bakımından değişimle ilgili yazında önemli bir yer tutmaktadır.

Eksen kaymasından farklı bir kavramsallaştırma aracılığıyla Türk dış politikasında yaşanan değişimin türü ve boyutunu ele alan yaklaşımların ilki; Türkiye'nin son dönemde yaşadığı sürecin eksen kayması değil, bir tür “eksen genişlemesi” olduğunu tezine dayanmaktadır. Eksen kaymalarının köklü değişimler ve sonrasında oluşan kurumsal yapılarla kendisini gösterdiğine işaret edilirken, Türkiye'nin durumunu açıklamak için eksen genişlemesi kavramı tercih edilmiştir. Bu kapsamda eksen kaymasının gerçek bir tartışmadan çok yapılandırılmış bir süreç olduğunu belirten Cüneyt Gürer, gündelik siyasetin sonuçları itibarıyla ortaya çıkan bu tartışmaların kuramsal altyapıdan ve güçlü gerekçelerden yoksun olduğunu savunmaktadır.¹⁶ Gürer, yeni işbirliği arayışlarının var olan işbirliği mekanizmalarından vazgeçtiği anlamına gelmediğini vurgularken, yeni işbirliği oluşumlarının eksen genişlemesine neden olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷ Böylece eksen kavramının tek boyutlu olmadığına altı çizilmekte ve Türkiye'nin ekonomik, kültürel ve siyasi eksenlerde genişleme içerisine girdiği sonucuna varılmaktadır.

Eksen kayması kavramının bir türevi olarak karşımıza çıkan “Ortadoğululaşma” kavramı ise Türk dış politikasının Batı'dan koparak Ortadoğulu bir kimlik edindiğine dair olumsuz bir çağrışım oluşturmaya rağmen, son dönem Türk dış politikasına dair yazın incelendiğinde -ironik bir biçimde- eksen kayması benzeri değişimlerin varlığını reddeden savların çıkış noktası olmuştur. Söz konusu kavram, son dönem Türk dış politikası ile ilgili çalışmalarda makalelerine sıklıkla atıfta bulunulan Burhanettin Duran ve Tarık Oğuzlu tarafından temel referans noktası olarak kullanılmıştır. Türk dış politikasında yaşanan değişimi dış politikanın ağırlık merkezinin değişmesi ve Ortadoğululaşması olarak tanımlayan Duran,¹⁸ Türk dış politikasında “Ortadoğu ve Batı algılamalarında” bir dönüşüm yaşandığını ifade ederken, Ortadoğu'nun Türkiye için “sadece güvenlik sorunlarının ve tehditlerin yoğunlaştığı bir yer olmaktan çıkmakta olduğu[nu]” vurgulamaktadır.¹⁹

Oğuzlu ise Türk dış politikasının Ortadoğululaştığını ifade etmekle birlikte bu durumu Batı'dan bir kopuş olarak nitelendirmemekte fakat Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde Ortadoğu'nun giderek daha çok öne çıktığını savunmaktadır.²⁰ Bu durum, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde daha pragmatik

¹⁶ Cüneyt Gürer, “Dış Politikada Eksen Kayması, Eksen Genişlemesi ve Yeni Bir Eksenini Oluşumu”, USAK, 21 Haziran 2010, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=7&cat=365365631#_VS18_NKsUa8, Erişim Tarihi: 6 Nisan 2015.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşıyor mu?”, Ortadoğu Yılığ 2008, Derleyen: Kemal İnat-Muhittin Ataman-Burhanettin Duran, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 385.

¹⁹ Duran, s. 386.

²⁰ Tarık Oğuzlu, “Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West?”, Turkish Studies, Cilt 9, Sayı 1, 2008, s. 3.

bir yaklaşım benimsemesine ve söz konusu ilişkilerini Batılı kimliğini onaylatmada değil, küreselleşmenin zorluklarıyla baş etme noktasında bir araç olarak görmesine neden olmaktadır.²¹ Böylelikle Türkiye'nin Ortadoğu'da Avrupalı bir ülke olarak hareket etmesi aynı zamanda dış politikasının Avrupalılaştırılmasına neden olmaktadır. “Türk dış politikasının Ortadoğululaştırılması” ifadesine mesafeli yaklaşanlar da benzeri bir bakış açısıyla, Türkiye'nin Rusya Federasyonu ve bazı Kafkas ülkeleriyle kurduğu ikili ilişkilerin yanı sıra Afrika ve Latin Amerika açılımları göz önüne alındığında bu kavramsallaştırmayı kullanmanın abartılı olabileceğini ileri sürmektedirler.²²

Eksen kaymasının türevleri arasında değerlendirilebilecek bir diğer kavram da Ömer Taşpınar tarafından ortaya atılan “Türk Gaulizmi” ifadesidir. Türkiye'nin Batı'ya karşı özgüven kazanması ve bağımsız hareket etme eğilimi göstermesi Türk Gaulizmi'nin temellerini oluştururken, bu kavram ile Türkiye'de yükselen milliyetçilik ve Batı karşıtlığına dikkat çekilmektedir. Taşpınar'a göre bu durum, Türkiye'nin Batı yönelimi bakımından, Ortadoğu politikasının İslamlaşmasından daha büyük bir tehlike oluşturmaktadır.²³ Böylelikle, Türk dış politikasının itici gücünün milliyetçilik ve çıkarlar olduğu düşüncesinden hareketle, Türkiye'nin 1960'larda Charles de Gaulle yönetimindeki Fransa'nın yaptığı gibi nükleer güç sahibi olma arayışına girebileceği ve hatta NATO'nun askeri kanadından ayrılabilmesi gibi ihtimaller dile getirilmektedir.²⁴

Türk dış politikasının mevcut “ekseninde” bir değişim yaşandığına dair tezlerin doğruluğuna şüpheyle yaklaşarak alternatif bakış açıları sunan çalışmalar incelendiğinde ise Soğuk Savaş sonrası dünya güç dengelerinde meydana gelen değişime ya da uluslararası siyasetteki bölgeselleşme eğilimine atıfta bulunan yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Söz konusu yaklaşımlar, meseleye birtakım olayları ya da ikili ilişkileri temel alarak yaklaşmak yerine Türkiye'nin bölgesel rolünün altını çizmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ve özellikle 2003 Irak işgali sonrası yaşanan istikrarsızlıkla birlikte ABD'nin Ortadoğu'daki etkisinin zayıflaması bölgede bir güç boşluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna paralel olarak, “1918'den sonra ilk kez Ortadoğu'da ekonomik ve politik bir aktör olma şansı elde [eden]”²⁵ Türkiye'nin sistemdeki değişimlere uygun bir dış politikaya yönelmesinin doğal karşılandığı görülmektedir.

²¹ Ibid, s. 17.

²² Ziya Öniş, “Multiple Faces of the New Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”, *Insight Turkey*, Cilt 13, Sayı 1, 2011, s. 50.

²³ Ömer Taşpınar, “Rise of Turkish Gaullism”, *Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington*, Soner Çağaptay (Ed.), The Washington Institute for Near East Policy, Number 3, Ocak 2011, s. 10.

²⁴ Ibid.

²⁵ Veysel Ayhan, “Eksen Kayması mı? Sistemik Etkiler mi? : Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Teorik Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 19-20, Temmuz-Ağustos 2010, s. 33.

Eksen kayması tartışmalarına benzer bir bakış açısıyla yaklaşan İlhan Uzgel, Bush yönetimi döneminde ABD hegemonyasının gerileyişi ile birlikte orta büyüklükteki ülkelerin öne çıkmaya başladığını, bu durumun da söz konusu ülkelerin daha fazla bölgesel rol üstlenmelerine ve daha aktif dış politika izlemelerine imkân tanıdığını vurgulamaktadır.²⁶ Uzgel'e göre, Türkiye bu imkânı küresel sistemi dönüştürmek için kullanmak yerine dış politikada ağırlığını asimetrik bir biçimde Ortadoğu'ya yöneltmiştir. Eksen kayması iddiaları ise bu bağlamda Türkiye'nin Ortadoğu'da merkez (pivot) rolü oynarken rahatsız edici bazı eylemlerde bulunmasından kaynaklanmaktadır, yoksa Türkiye diğer benzeri merkez ülkelerle kıyaslandığında daha faal ya da daha özerk olmayı başaramamıştır.

Bu kapsamda örnek olarak sunulabilecek bir diğer isim olan Şaban Kardaş ise AKP dış politikasının tekil bir ideolojik kimlikle açıklanamayacağına altını çizerken, Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve dış ilişkilerindeki çeşitlenmeyi bölgeselleşme trendleri çerçevesinde ele almayı tercih etmiştir. Böylelikle bölgeselleşme sürecinin Türk dış politikasında yaşanan değişimde etkili olduğuna dikkat çeken Kardaş -eksen kayması tartışmasının göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmekle birlikte- Türkiye'nin aslında eksen kayması yaşamaktan ziyade “dış ilişkilerinin çeşitlendiği ve Batı vurgusunun girilen yeni ilişkilerle giderek dengelendiği bir süreçten geçtiğini”²⁷ vurgulamıştır. Cengiz Çandar ise ABD'nin Irak Savaşı sonrası bölgedeki etkisinin azalmasını ve AB'nin bölgeye yönelik politikalarının başarısızlığını, Türkiye'nin özerk bir bölgesel güç olarak ortaya çıkışını hazırlayan gerekçeler arasında göstermektedir. Bunun yanı sıra, çok kutuplu bir dünyaya doğru gidildiğini anımsatarak eksen kayması konusunda Müslüman ülkelerle kurulan yeni bağlara değil, “Soğuk Savaş'ın sona ermesinin kaçınılmaz sonucu” ve “yeni binyılın bir olgusu” olarak dünyadaki güç merkezinin değişmesine işaret etmiştir.²⁸

Bu çerçevede, AKP dönemine özgü olmayan bölgesel vurgu ve “bölgesel güç” söyleminin, 1990'larda Türkiye'nin özellikle Orta Asya ve Balkanlara yönelik politikalarıyla yakın çevresinde nüfuz alanı yaratmaya dönük girişimlerinin önemli bir unsuru olduğu ifade edilmektedir.²⁹ Günümüzde ise Amerikan-sonrası bir dünyanın tartışılmaya başlanması ve Çin, Rusya, Hindistan, Brezilya, Nijerya ve Endonezya gibi bölgesel güçlerin dünya siyasetinde ön plana çıkması uluslararası sistemde bölgeselleşmeye yönelik bir eğilim olduğunu ortaya koymaktadır.³⁰ Türkiye de buna paralel

²⁶ İlhan Uzgel, “Türk Dış Politikasının Özerkliği”, Radikal, 2 Ekim 2011, http://www.radikal.com.tr/radikal2/turk_dis_politikasinin_ozerkligi-1065190, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2015.

²⁷ Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, Akademik Ortadoğu, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 38.

²⁸ Cengiz Çandar, “Türk Dış Politikasında 'Eksen' Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, SETA Analiz, Sayı 16, Ocak 2010, s. 11.

²⁹ Kardaş, ss. 24-25.

³⁰ Ibid, s. 25.

olarak AKP döneminde sağlanan siyasi istikrarın da etkisiyle yeniden etkin bölgesel bir politika izleme hedefine yoğunlaşmıştır. Kardaş, Türkiye'nin bir parçası olduğu bu yeni bölgeselleşme eğiliminin “söylemsel yönü ağır basan ve Batı karşıtlığı ve global ilişkilerden kopmayı savunan Soğuk Savaş yıllarının üçüncü dünya yaklaşımlarından çok farklı [olduğunu]”³¹ belirtmiştir. Böylelikle Türkiye'nin uluslararası sistemin genelinden kopmadığını ifade ederken Türkiye'nin Batıyla çıkarlarının çatışmasını da normal karşılamaktadır.³²

Eksen kaymasına karşı geliştirilen alternatif yaklaşımlar incelendiğinde, ikinci olarak, Türk dış politikasında yaşanan değişimi vizyon odaklı olarak ele alan çalışmalar dikkat çekmektedir. Ramazan Gözen, 2002 sonrası dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişimi “vizyonda revizyon” olarak adlandırmaktadır. Devlet merkezli iç ve dış politikayı sürdürmeye dayalı geleneksel realist vizyonun Soğuk Savaş sonrası dönemde –özü itibarıyla değişmeden- şiddeti ve kapsam alanı bakımından genişlediğini, 2000'li yıllarda ise revizyona uğrayarak askeri olmayan/yumuşak güç ağırlıklı bir dış politika izlenmesine yol açtığını belirtmiştir.³³ Türkiye'de 28 Şubat sürecinde sistem dışına itilen siyasal İslamcı kadroların bir kısmının AKP çatısı altında yeniden iktidara gelmesi ve ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası benimsediği tek taraflı dış politika anlayışı gibi iç ve dış etkenlerin bir sonucu olarak görülen bu değişim,³⁴ klasik devletçi realist vizyondan tamamen uzaklaşılmasa da daha liberal ve yumuşak bir dış politika anlayışını getirmiştir.³⁵

Bu kapsamda Gözen, AKP'nin Kasım 2002 ve Temmuz 2007 arasını kapsayan ilk iktidar döneminde izlediği dış politikasını aşağıdaki ifadelerle dile getirmektedir:

“28 Şubat sürecinde devletin şiddetli bir darbesine maruz kalmış olan AK Partililer [...] devletin baskıcı politikalarının önlenmesi gerektiğini fark ettiler. Bu amacı gerçekleştirmek için ise Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yönünde reformlar yapmasının yararlı olacağını gördüler. Türkiye'deki İslami kesimlerin varlığının ve etkinliğinin sağlanmasının, ancak Batılılaşma ideali çerçevesinde mümkün olabileceğini düşündüler [...] AK Parti hükümeti, bu amaca ulaşmak için iç ve özellikle dış politikasının oluşumunda genellikle devletin etkin kuvvetleriyle işbirliği ve dayanışma içinde olmuştur.”³⁶

³¹ Ibid, s. 38.

³² Ibid.

³³ Ramazan Gözen, “Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?”, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Derleyen: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, Nobel Yayınları, Ankara, 2010, ss. 101-121.

³⁴ Ibid., s. 111.

³⁵ Ibid., ss. 119-120.

³⁶ Ibid., s. 115.

Böylelikle Türk dış politikasında yaşanan değişim esasında bir “vizyon değişimi” olarak nitelenirken, 1990'larda Avrasyalılılaşma yönündeki dış politika sapmalarının sona erdiği ve AKP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasının ironik bir biçimde “gerçek anlamda Batı değerlerine uygun bir rotaya girmeye başla[dığı]” vurgulanmaktadır.³⁷

Üçüncü olarak, Türkiye'nin dış politika eğiliminde yaşanan değişimi Batı'ya karşı izlenen stratejinin bir parçası olarak değerlendiren yaklaşımlar eksen kayması iddialarına alternatif oluşturmaktadır. Örneğin; Özlem Demirtaş Bagdonas, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik tutumunu Batı'ya karşı geleneksel olarak sürdürülen bir pazarlama stratejisinin devamı olarak ele almaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu politikalarındaki mantıksal devamlılığın göz ardı edildiğini belirten Bagdonas, Türkiye'nin Avrupa yönelimi ve Avrupa'dan dışlanma korkusunun bu anlamda büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır.³⁸ Türkiye, baskın jeopolitik söylemine bağlı olarak jeopolitik konumu, rolü ve kimliği bakımından sahip olduğu “biricikliği” pazarlayarak Batı karşısındaki ontolojik güvensizlik duygusunu yenmeye çalışmıştır.³⁹ Avrupa tarafından öteki olarak algılanma tehdidine/olasılığına karşı oluşan bu güvensizlik, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde Müslüman ve Ortadoğu kimliğinden kaynaklanan farklılığını bir pazarlık unsuru olarak kullanmasına yol açmıştır. Bagdonas'a göre köprü rolünden merkez ülkeye geçilirken de aynı mantık geçerliliğini korumaktadır. Bu çerçevede vurgulanan nokta, Türkiye'nin kararlılıkla sürdürdüğü Avrupa topluluğunun saygın bir üyesi olma hedefi çerçevesinde farklılıklarının ve biricikliğinin altını çizerek Avrupalı devletlere kendini kabul ettirme arayışında olduğudur.

Türk dış politikasında yaşanan değişimi ele alan yazında üzerinde durulan bir diğer nokta da Türkiye'nin son yıllarda Avrasyacı bir yönelim edindiğine dair iddialardır. Söz konusu iddialar, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaşanan sorunlara paralel olarak gündeme gelmesine rağmen Avrasyacılığın medeniyetsel boyutu ve Türkiye'nin çok boyutlu dış politika yaklaşımı göz önüne alındığında daha ciddi bir şekilde tartışılmaya başlamıştır.⁴⁰ Bu durum, AB üyelik sürecini Türkiye'nin dış politika yönelimini

³⁷ Gözen bu noktada, AKP hükümeti öncülüğünde AB ile tam üyelik müzakerelerinin başlamasının Türkiye'yi Batılılaşma hedefine daha da yaklaştırdığını altını çizerken; Avrasyacılık, Turancılık ve Ümmetçilik girişimlerinden sonra AKP ile birlikte tekrar Batılılaşma noktasına gelinmesinin çok anlamlı olduğunu ifade etmiştir. *Ibid.*, s. 119.

³⁸ Özlem Demirtaş Bagdonas, “A Shift of Axis in Turkish Foreign Policy or A Marketing Strategy? Turkey's Uses of Its 'Uniqueness' vis-à-vis the West/Europe”, *Turkish Journal of Politics*, Cilt 3, Sayı 2, Kış 2012, s. 113

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Başbakan Erdoğan'ın Ocak 2013'te katıldığı bir TV programında Türkiye'nin tıkanan AB üyelik sürecinden yakınlıkla Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) alınması yönündeki isteğini ilettiğini açıklaması Avrasyacılık tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Erdoğan'ın bu sözlerinin hem tepkisel hem de pratik boyutları bulunduğu ifade edilmektedir. AB'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı çifte standarda tepki olarak Batı karşısı medeniyetsel duruşu olan Avrasyacılık yöneliminin gündeme getirilmesi tepkisel boyutu oluştururken, AB'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalımın Türkiye'yi farklı arayışlara itmesi de bu açıklamanın pragmatik boyutu olarak ele alınmaktadır. (Bkz. Emre Erşen, “Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı 52, Nisan 2013, s. 22).

etkileyen temel değişken olarak ele alan farklı değerlendirmelerin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin, AKP döneminin dış politika davranışları bakımından kendi içinde türdeş olmadığını öne süren Ziya Öniş ve Şuhnaz Yılmaz, AKP'nin ilk yıllarında Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan dış politika aktivizminin yeni bir dalgayla devam ettiğini ve bu dönemde güçlü bir Avrupalılaşıma vurgusunun hâkim olduğunu belirtmektedir.⁴¹ Fakat Soğuk Savaş sonrası dönemin üçüncü aktivizm dalgasını temsil eden 2005 sonrası dönemde ise Avrupalılaşıma yerini yumuşak Avrasyacılık olarak adlandırılan safhaya bırakmıştır.⁴² Böylece AKP döneminde dış politika aktivizmi ve çok boyutlu yaklaşımın benimsenmesi bakımından bir devamlılık söz konusu olmasına rağmen AB'ye katılım müzakerelerinin başlangıcından itibaren belirgin bir kırılma yaşandığı gözlenmiştir. Bu kırılmayla birlikte derin Avrupalılaşıma olan bağlılığın yerini Türkiye'nin dış ilişkilerinde AB'nin merkeze alınmadığı daha gevşek bir Avrupalılaşıma anlayışı almıştır.

Hermann'ın Değişim Tipolojisi Çerçevesinde Türk Dış Politikasında Değişimin Boyutu

Türk dış politikasında yaşanan değişimin hangi kavramlar aracılığıyla ve nasıl ele alındığına dair mevcut yazının incelenmesinin ardından çalışmanın bu bölümü, söz konusu değişimin Hermann'ın değişim kuramı çerçevesinde nasıl değerlendirilebileceğini tartışmayı amaçlamaktadır. Kuramsal çerçeveyi ele alan bölümde de değinildiği üzere, Hermann'ın değişim kuramı -dış politika çıktıları bakımından- dış politika değişiminin türü ile ilgili dört aşamalı bir tipoloji ortaya koymaktadır. Türk dış politikasının yaşadığı iddia edilen eksen kaymasına benzer bir değişim, bu sınıflandırmaya göre en kapsamlı değişimi öngören “uluslararası yönelim değişikliği” olarak ifade edilmektedir. Dış politika değişiminin en uç şekli olarak nitelendirilen bu aşamada, dış politikası incelenen aktörün uluslararası meselelere karşı yöneliminin tümünden değişmesi söz konusu olmaktadır.⁴³ Ayrıca, bu aşamada değişimin tek bir olaya ya da meseleye indirgenemeyecek düzeyde olduğu ve sadece belirli aktörlere karşı geçerli olamayacağı vurgulanmaktadır.⁴⁴ Böylelikle değişime uğrayan şeyin tek bir dış politika davranışı değil tüm dış politika olduğunun altı çizilmektedir.

Hermann'ın çalışmasında, Vietnam Savaşı'nın ardından ABD'nin ekonomik gücündeki düşüşe bağlı olarak güç kullanma noktasındaki istekliliğinde ve “hegemon lider” rolünde düşüş yaşadığı ve dolayısıyla bu değişimin uluslararası yönelim değişikliği kategorisinde değerlendirilebileceğinden bahsedilmektedir. Fakat bununla birlikte, söz

⁴¹ Ziya Öniş-Şuhnaz Yılmaz, “Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era”, *Turkish Studies*, Cilt 10, Sayı 1, Mart 2009, ss. 7-8.

⁴² *Ibid.*, ss. 13-16.

⁴³ Hermann, s. 5.

⁴⁴ *Ibid.*

konusu makalede böyle bir değerlendirmenin tartışılabilir nitelikte olduğunu da altı çizilmektedir.⁴⁵ Benzeri bir durumun AKP dönemi Türk dış politikası örneğinde geçerli olup olmadığını tartışan Meliha B. Altunışık ve Lenore G. Martin ise AKP'nin Ortadoğu politikalarının Batı ile büyük oranda örtüşmesi nedeniyle Türkiye için böyle bir “yönelim” değişikliğinden söz etmenin zor olduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

Ayrıca yazarlar, Hermann'ın kavramsallaştırmasına göre dış politika değişiminde bir alt düzeyi temsil eden “amaç/problem” değişikliğinden de doğrudan doğruya söz edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Bu noktada ise Türkiye'nin 1990'lı yıllardan farklı olarak bölgesel liderlik amacıyla hareket etmesine rağmen Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, İran'ın bölgedeki nüfuzunun dengelenmesi, bölgesel istikrarın ve refahın sağlanması ve Filistin meselesinin çözülmesi gibi hedefler doğrultusunda politika üretmeye devam ettiği vurgulanmaktadır.⁴⁷ Böylece Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki devamlılık unsurlarının Türkiye'nin dış politika hedeflerinin değiştiğine dair bir değerlendirmeyi mümkün kılmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda örnek olarak sunulan iddialardan da anlaşılacağı üzere, eksen kayması tartışmaları Hermann'ın dört aşamalı değişim tipolojisi çerçevesinde ele alındığında, bu konuda asıl belirleyici unsurun Türkiye'nin dış politika yönelimi olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat bu yönelimde herhangi bir değişim yaşanıp yaşanmadığını daha sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmek için Türkiye'nin Ortadoğu politikalarının yanı sıra uluslararası konumu ve Batı ile ilişkilerinin genel gidişatı da göz önünde bulundurulmalıdır. Zira AKP iktidarı ile birlikte Türk dış politikasında yaşanan değişim, Ortadoğu politikaları özelinde bir değerlendirmeye tabi tutulabileceği gibi Türkiye'nin uluslararası politikadaki konumuna odaklanan daha geniş bir çerçevede de ele alınabilir.

Bu noktada öncelikle Türkiye'nin bir “Batı müttefiki” olduğu hatırlanmalıdır. Böylelikle, Türkiye'nin Batı yöneliminden ve dolayısıyla AB hedefinden ve NATO üyeliğinden vazgeçerek yeni bir ittifak ya da tamamen farklı bir rol/kimlik ekseninde dış politikasını şekillendirmeye başladığında “yönelim” değişikliği için sıralanan kriterlerin Türk dış politikası için de geçerli olacağı ortaya çıkacaktır. Hâlbuki Türkiye'nin halen bir Batı müttefiki olduğu bu duruma karşı çıkanlar tarafından dahi kabul görmektedir. Örneğin; Ali Bulaç, Türkiye'nin bu durumunu şu sözlerle özetlemektedir:

“Fransa'nın NATO askerî kanadına dönüşünde, Rasmussen'in NATO Genel Sekreteri seçilmesinde, İsrail'in OECD'ye kabul edilmesinde ve en son NATO füze kalkanı sistemine bağlı radarların Malatya'da konuşlandırılmasında açık biçimde

⁴⁵ Ibid., s. 6.

⁴⁶ Meliha B. Altunışık-Lenore G. Martin, “Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP”, *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 4, Aralık 2011, s. 572.

⁴⁷ Ibid., s. 571.

müşahede ettik ki Türkiye, Batıların verdiği kararlara uyuyor, Batı'nın dediğini yapıyor. Dürüst ve tutarlı olmakta zaruret var: Temel tercihi NATO ittifak üyeliği, ABD ile model ortaklık ve AB üyelik süreci olduğundan esasında başka ne beklenebilirdi ki!”⁴⁸

Dolayısıyla, Türkiye'nin uluslararası yöneliminin değiştiği, başka bir deyişle eksen kaymasına uğradığı iddia edilecekse, geleneksel “Avrupa devletler topluluğunun saygın bir üyesi olma” hedefinin yerini alacak yeni bir itici güce dayanarak hareket etmesi ve uluslararası sistemdeki rolünün de değişmesi beklenmelidir. Benzer bir bakış açısıyla konuya yaklaşan Ersel Aydınli da kimlik konusunda ciddi kırılmalar yaşanmadıkça Türk dış politikasında bir sapma olmasının oldukça güç olduğunu ifade ederken, Türkiye'nin zaman zaman Doğu'ya yönelmesini Batı nezdinde Türkiye'nin öneminin anlaşılmasını sağlayacak reel politika çerçevesindeki açılımlar olarak değerlendirmektedir.⁴⁹

Öte yandan, Türkiye'nin ekonomik gücündeki artışa bağlı olarak “bölgesel lider” hatta “küresel güç” rolüne soyunması eksen kayması iddialarını güçlendirmekte, fakat Arap Baharı⁵⁰ sürecinde Türkiye'nin hedefleri ile kapasitesi arasında bir uyumsuzluk olduğunun ortaya çıkması ise aksi yöndeki iddiaların geçerliliğini korumasına neden olmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye'nin Arap Baharı süreci ve sonrasında Libya, Mısır ve Suriye'de beklediği etkiyi oluşturamaması sonucu söz konusu ülkelerle ilişkilerinin kötüye gitmesi böyle bir rolün daha çok sorgulanmasına neden olmuştur. Bu süreçte ortaya atılan “değerli yalnızlık” iddiaları bir yandan komşularla sıfır sorun politikasının sonuna gelindiğini ima ederken diğer yandan da Türkiye'nin artık muhatapları tarafından yeterince önemsenmediği ve yalnızlaştırıldığı yönündeki eleştirileri açığa çıkarmıştır.⁵¹

Hermann'ın ortaya koyduğu dört aşamalı değişim süreci dikkatle incelendiğinde, eldeki veriler ışığında Türk dış politikasının 2002 sonrasında bir program değişikliğine tabi tutulduğunu iddia etmek mümkündür.⁵² Esas

⁴⁸Ali Buluç, “Kritiğe Muhtaç Dış Politika”, Zaman, 6 Ekim 2011, http://www.zaman.com.tr/ali-bulac/kritige-muhtac-dis-politika_1187311.html, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015.

⁴⁹Ersel Aydınli, “Türkiye'nin NATO'nun Dönüşümüne Katkıda Bulunması Gerekir”, Mülakatlarla Türk Dış Politikası, Derleyen: Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yegin, 2. Baskı, USAK Yayınları, Ankara, 2010, ss. 141-142.

⁵⁰Arap Baharı'nın ortaya çıkışı ve temel nedenlerinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Emirhan Kaya, “Understanding the Political Economy of the Arab Spring”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2014, ss. 72-83.

⁵¹Söz konusu eleştiriler için bkz. Bülent Şener, “Dış Politikada Değerli Yalnızlık ya da Yanlış Hesabın Şam'dan Dönmesi”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 24 Eylül 2013, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milliguvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/09/24/7226/dis-politikada-degerli-yalnizlik-ya-da-yanlis-hesabin-samdan-donmesi>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2013; Vahap Polat, *Derin Yalnızlık: AKP'nin Dış Politikası ve Elit Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015. Ayrıca “değerli yalnızlık” kavramının ortaya çıkışı için bkz. Zeynep Gürçanlı, “Dış politikada Değerli Yalnızlık Dönemi”, Hürriyet, 21 Ağustos 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2015.

⁵²Hermann'ın değişim kuramını çerçevesinde AKP dönemi dış politikası ile ilgili benzer sonuçlara ulaşan diğer çalışmalar için bkz. Meliha B. Altunışık-Lenore G. Martin, s. 571; Mesut Özcan-Ali Resul Usul, “Understanding the 'New' Turkish Foreign Policy: Changes within Continuity, Is Turkey Departing from the West?”, USAK Yearbook of International Politics and Law, Cilt 4, 2011, s. 161.

amaç aynı kalmak koşuluyla yapılan eylemin kendisinin ya da yapılış biçiminin değişime uğramasını ifade eden program değişikliği, yeni dış politika aygıtlarının devreye sokularak farklı yöntemler denendiğinin göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁵³ Bu bağlamda, 1990'larda askeri ilişkilerin, bu ilişkileri temel alarak oluşturulan ittifakların ve askeri müdahalelerin Türkiye'nin dış politika gündeminde önemli bir yer işgal ettiği düşünüldüğünde; Türk dış politikasının 2000'li yıllarda bir "program" değişikliği yaşadığını savunmak kaçınılmaz hale gelmektedir. Zira son yıllarda aktif ve çok boyutlu dış politikanın, yumuşak gücün, ekonomik karşılıklı bağımlılığın, arabuluculuk rolünün ve diplomatik müzakerelerin en önemli dış politika araçları olarak öne çıkarılması bu noktada ciddi bir farklılaşmaya sebep olmuştur.

Bu bağlamda ilk olarak, AKP iktidarı ile birlikte önceki dönemlere göre daha aktif ve çok boyutlu bir dış politika izlenmesi ve bu politikanın bir gereği olarak Ortadoğu ile ilişkilere özel önem verilmesi son dönemde yaşanan program değişikliği çerçevesinde ele alınmalıdır. Erken Cumhuriyet döneminde çoğunlukla Avrupa'nın himayesinde varlığını sürdüren bölge ülkeleri ile ilişki kurmanın zorluğu ve daha sonra Soğuk Savaş şartlarının getirdiği sınırlılıklar göz önüne alındığında, "Ortadoğu'dan uzak durma" politikasının Türk dış politikasının ideolojik temelli bir eğilimi olmaktan ziyade faydacı bir dış politika anlayışının sonucu olduğu gözlenmektedir.⁵⁴ Ayrıca aktif ve çok yönlü dış politika girişimlerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde Özal tarafından gündeme getirilmiş olması, bu değişimin temellerinin 1990'lı yıllarda atıldığını göstermektedir. Bu noktada AKP dönemini farklı kılan, Ortadoğu ülkeleri ile kurulan ilişkilerin -Özal döneminde olduğu gibi ABD ile bağları sağlamlaştırmanın bir aracı olmak yerine- zaman zaman ABD ile ilişkileri tehlikeye atacak biçimde gelişmesidir.⁵⁵ Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının 1990'lı yıllardaki değişiminin çoğunlukla Kürt meselesi etrafında şekillenmesi, yakın komşularla sınırlı olması ve güvenlik ilişkilerine odaklanması bakımından 2000'li yılların bölgeye yayılan ve güvenlik ilişkilerinin ötesine geçerek farklı dış politika konularına öncelik veren dış politika aktivizminin gerisinde kaldığının altı çizilmektedir.⁵⁶

Çok boyutlu ilişkileri bir dış politika aracı olarak kullanmaya çalışan AKP yönetimi, Türkiye'nin çok yönlü kimlik ve değerlerini de bu noktada araçsallaştırmayı başaramıştır. Cüneyt Yenigün bu durumun AKP dönemini önceki dönemlerden ayıran en büyük farklardan biri olduğunu belirtirken aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

⁵³Hermann, s. 5.

⁵⁴Bu konuda bkz. Nicholas Danforth, "Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 7, Sayı 3, 2008, ss. 85-88.

⁵⁵*Ibid.*, s. 91

⁵⁶Meliha B. Altunışık-Lenore G. Martin, s. 570.

“2002 yılına dek Türk dış politikasında genel olarak bir 'Türk karakteri ve kimliği' kullanılmıştı. AK Parti'nin iktidarından sonra Türk dış politikasının milli, dini, Batılı ve global değerlerin ilişkide bulunulan devletlere bağlı olarak farklı şekillerde hareket ettiği görülmektedir. Örneğin Kosova, Bosna Hersek, Filistin, Malezya ve Fas gibi ülkelerle olan ilişkilerde dini; Türk Cumhuriyetleriyle ve Avrupa'daki Türk azınlıklarla olan ilişkilerde milli; Almanya, Fransa ve Avusturya ile ilişkilerinde Batılı, ABD, Rusya ve İngiltere gibi ülkelerle ilişkilerinde global kimlik ve değerlerin öne çıktığı ve bunun bilinçli bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.”⁵⁷

Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkinliği böylece çok boyutlu ve çok kimlikli bir dış politika anlayışı kapsamında ele alındığında akıllara neden Balkanlar, Orta Asya ya da Kafkasya'da bu denli etkili olunamadığı sorusu gelmektedir. Zira Orta Asya ve Kafkaslarla ilişkilerin Rusya ile yakınlaşma ve komşularla sıfır sorun politikası lehine geri plana alınırken⁵⁸ Balkanlarda da yeteri kadar etkin olunamaması bu durumun bir göstergesi durumundadır.

Çok boyutlu dış politika anlayışının ve bu yöndeki çabaların dış politika değişimi açısından ifade ettiği anlam, bu çalışmanın temel tezini desteklemesi dolayısıyla AKP dönemi Türk dış politikası için de büyük bir öneme sahiptir. Bu noktada öncelikle; bir ülkenin aynı anda farklı ülkelerle birbirine zıt gibi görünen ilişkiler kurmasının, söz konusu ülkenin dış politikadaki temel yöneliminde bir değişikliğe gitmesini gerekli kılmadığı vurgulanmalıdır. Bu doğrultuda, daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye'nin dış politika yönelimi konusunda asıl odaklanılması gereken noktanın Batı ile süregelen ittifak ilişkisi olduğunun altı çizilmelidir. Davutoğlu'nun da belirttiği gibi; Türk dış politikasının eksenini hala NATO, AB ve Transatlantik sürecine yönelik olarak belirlemektedir.⁵⁹ Bu yüzden, geçmiş yılların edilgen ve tek boyutlu dış politikasına karşı bir eleştiri niteliği taşıyan aktif ve çok boyutlu dış politika anlayışı Türk dış politikasında yaşanan değişimin odağında yer almaktadır. Böylelikle değişimin yönetsel ve araçsal unsurlarının Türk dış politikasında ağır bastığı anlaşılırken; bu değişimin analizinde eksen kayması kavramı yerine “eksen genişlemesi” vb. alternatif kavramsallaştırmalara ya da –bu kavramın aslında bir uluslararası yönelim değişikliğini ifade ettiği düşüncesinden hareketle- DPA'da öne çıkan yaklaşımlara da yer verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

⁵⁷ Cüneyt Yenigün, “Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga”, Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil (Eds.), Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Nobel Yayınevi, Ankara, 2010, s. 77.

⁵⁸ Cenk Aygül, “Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politikası”, Emre Toros (Ed.), Türkiye'nin Son 10 Yılı, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014, s. 62

⁵⁹ “Davutoğlu Rules Out Shift From Transatlantic Axis”, 23 Mart 2009, Today's Zaman, http://www.todayszaman.com/diplomacy_davutoglu-rules-out-shift-from-transatlantic-axis_170388.html, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2015.

İkinci olarak, AKP yönetiminde ekonominin önemli bir dış politika aracı haline gelmesi Türk dış politikasında yaşanan program değişikliği çerçevesinde belirleyici bir unsur olmuştur. Son dönemde Türkiye'nin bir yumuşak güç olarak bölgesinde etkili olduğunu savunan tezlerin çıkış noktalarından birini oluşturan ekonomi unsuru, komşularla sıfır sorun politikasını “ekonomik karşılıklı bağımlılık” üretmek üzere kurgulayan AKP açısından önemli bir araç olarak öne çıkmıştır. Öyle ki, Türkiye'nin bu sayede bir “ticaret devleti” haline geldiği dahi savunulur olmuştur. Türk dış politikasının son dönemdeki dönüşümünü ele almak için Richard Rosecrance tarafından üretilen ticaret devleti kavramını kullanan Kemal Kirişçi, 2009 yılında yayımlanan makalesinde, Türkiye'nin yükselen dış ticaretiyle bir ticaret devletine dönüşme sürecinde olduğunu fakat bu süreçte iç ve dış kaynaklı birtakım zorluklarla karşılaşıldığını ifade etmiştir.⁶⁰ Bu bağlamda, 1990'lı yıllarda bölgesinin “zorlayıcı gücü” durumunda olan Türkiye'nin dış politikasında karşılıklı ekonomik bağımlılığı öne çıkarmasıyla birlikte yumuşak güç haline geldiği ve ticaret devletine dönüşmeye başladığı savunulmaktadır.⁶¹ Ayrıca bu durum, Türkiye'nin yumuşak gücünün artmasına paralel olarak ekonominin yanı sıra dil ve kültür gibi unsurların ön plana çıkmasına sebep olmuş ve Türkiye böylelikle, “kültür politikasını” da bir dış politika aracı olarak daha etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır.⁶²

Sonuç

Türk dış politikası ile ilgili mevcut yazın incelendiğinde, AKP iktidarı ile birlikte Türkiye'nin dış politikasında gözle görülür bir değişim yaşandığına dair genel bir kabul olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu değişimin özellikle Ortadoğu politikalarında dikkat çekici bir biçimde farklılık yarattığı vurgulanmakta ve Türkiye'nin faal hatta iddialı bir dış politika anlayışına yöneldiği tartışılmaktadır. Türkiye'nin yumuşak gücünü artırma gayretleri kapsamında komşuları ve bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini iyileştirmesinin yanı sıra dış politika aktivizmine ve arabuluculuk rolüne özel bir önem vermesi bu politikaları şekillendiren en önemli unsurlar olarak görülmektedir. AKP'nin ikinci iktidar dönemi ile birlikte dış politikada yaşanan değişimin ise Türkiye'yi eksen kaymasına varan bir noktaya taşıdığı iddia edilmektedir. Türkiye'nin yüzünü Batı'dan çevirerek Doğu'ya döndüğü argümanını temel alan bu iddialar, aynı zamanda Ortadoğu ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurarken AB ve İsrail ile ilişkileri belirgin bir biçimde kötüye giden Türkiye'nin dış politikasına getirilen bir eleştiri niteliği kazanmıştır. Böylece eksen kayması kavramı, AKP döneminde gerçekleşen değişimi

⁶⁰Kemal Kirişçi, “The Transformation of Turkish Foreign Policy”, New Perspectives on Turkey, Sayı 40, 2009, ss. 33-34.

⁶¹Ibid., ss. 52-53.

⁶²Bu konuda bkz. Fahri Türk, Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları, Edirne, 2014.

açıklamak ve bu değişimi eleştirmek için kullanılan bir kavram olarak öne çıkmaya başlamıştır.

Eksen kayması tartışmaları çerçevesinde Türkiye'nin dış politika yöneliminin sorgulanması, son yıllarda Türk dış politikası ile ilgili yapılan birçok çalışma için ilham kaynağı olduğu gibi bu çalışmanın da en önemli çıkış noktasını oluşturmaktadır. Buna rağmen, eksen kayması kavramının son dönem Türk dış politikasının objektif bir analizini yapmak için tek başına yeterli bir çerçeve sunmadığı göz önünde bulundurularak “değişim” kavramına odaklanılmıştır. Böylelikle Türk dış politikasında tam olarak neyin değiştiğini ve bu değişimin DPA çalışmaları açısından ne ifade ettiğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Türk dış politikasında yaşanan değişimin eksen kayması olarak nitelenmesinin nedenlerine değinildikten sonra buna karşı geliştirilen alternatif yaklaşımlar sunulmuş ve son aşamada da Hermann'a ait değişim tipolojisi kullanılarak AKP iktidarı ile birlikte gelen değişimin ne ifade ettiği tartışılmıştır. Böylelikle söz konusu değişimin boyutu hakkında daha net bir çerçeve sunulduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda öncelikle Türkiye'nin uluslararası yöneliminin ve temel dış politika hedeflerinin değişmediği sonucuna varılırken, asıl değişimin dış politikada yeni araçların ve yöntemlerin kullanılmaya başlamasıyla ortaya çıktığı savunulmaktadır. Önceki dönemlere göre daha aktif bir dış politika anlayışının benimsenmesi, çok boyutlu ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı bağımlılığın artırılması amacıyla ticaretin öne çıkarılması ve yumuşak gücün artırılmasına önem verilmesi bu noktada yaşanan değişimi ispatlar niteliktedir.

Burada altı çizilmek istenen nokta; AKP'nin 2002 yılından beri ülke ekonomisinin büyümesine paralel olarak Türkiye'yi bölgesel ve küresel anlamda daha etkin bir konuma getirmeyi hedeflediği, ancak bu hedefin tam olarak gerçekleştirilmesi durumunda Türkiye'nin farklı bir uluslararası rol edinebileceği ya da dış politikasını farklı bir hedef çerçevesinde yönlendirebileceğidir. Bir başka deyişle, Türkiye dış politikasında köklü bir değişim için ihtiyacı olan özerkliği ve gücü henüz elde edememiştir. Bu yüzden, Türkiye'nin AKP yönetiminde Ortadoğu siyasetine bağımsız olarak yön verme çabaları ve bölgesel bir lider olarak öne çıkma girişimlerine rağmen bu çabaların istenen sonuçları vermemesi Türk dış politikasında köklü bir değişim yaşandığını iddia etmenin güçlüğüne ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Altunışık, Meliha B. ve Martin, Lenore G., “Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP”, *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 4, Aralık 2011, ss. 569-587.
- Aydınlı, Ersel, “Türkiye'nin NATO'nun Dönüşümüne Katkıda Bulunması Gerekir”, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası*, Derleyen: Habibe Özdal-Osman Bahadır Dinçer-Mehmet Yegin, 2. Baskı, USAK Yayınları, Ankara, 2010, ss. 139-151.
- Aygül, Cenk, “Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politikası”, *Türkiye'nin Son 10 Yılı*, Derleyen: Emre Toros, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2014, ss. 45-72.
- Ayhan, Veysel, “Eksen Kayması mı? Sistemik Etkiler mi? : Türkiye-Ortadoğu İlişkilerine Teorik Bir Bakış”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 19-20, Temmuz-Ağustos 2010.
- Bagdonas, Özlem Demirtaş, “A Shift of Axis in Turkish Foreign Policy or A Marketing Strategy? Turkey's Uses of Its 'Uniqueness' vis-à-vis the West/Europe”, *Turkish Journal of Politics*, Cilt 3, Sayı 2, Kış 2012, ss. 111-132.
- Bal, İhsan, “Türkiye Eksen Değiştirmiyor Ekseni Genişletiyor”, USAK, 10 Kasım 2009, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=300&z=6>, Erişim Tarihi: 6 Nisan 2015.
- Bulaç, Ali, “Kritiğe Muhtaç Dış Politika”, *Zaman*, 6 Ekim 2011, http://www.zaman.com.tr/alibulac/kritige-muhtac-dis-politika_1187311.html, Erişim Tarihi: 26 Nisan 2015.
- Cornell, Svante, “Axis Shift”, *Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington*, Derleyen: Soner Çağaptay, The Washington Institute for Near East Policy, Number 3, Ocak 2011, ss. 3-6.
- Çandar, Cengiz, “Türk Dış Politikasında 'Eksen' Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, *SETA Analiz*, Sayı 16, Ocak 2010.
- Danforth, Nicholas, “Ideology and Pragmatism in Turkish Foreign Policy: From Atatürk to the AKP”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 7, Sayı 3, 2008, ss. 83-95.
- “Davutoğlu Rules Out Shift From Transatlantic Axis”, 23 Mart 2009, *Today's Zaman*, http://www.todayszaman.com/diplomacy_davutoglu-rules-out-shift-from-transatlantic-axis_170388.html, Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2015.
- Demirtaş, Birgül, “Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010, ss. 51-86.
- Duran, Burhanettin, “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor mu?”, *Ortadoğu Yıllığı 2008*, Derleyen: Kemal İnhat-Muhittin Ataman-Burhanettin Duran, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 385-402.
- Eidenfalk, Joakim, *A Window of Opportunity? Australian Foreign Policy Change towards East Timor 1998-99 and Solomon Islands 2003*, (University of Wollongong, Faculty of Arts, School of History and Politics, Doktora Tezi), 2009.
- “Erdoğan: Darfur'da Soykırım Yok”, *ntvmsnbc*, 8 Kasım 2009, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25018860/>, Erişim Tarihi: 02 Nisan 2015.
- Fuller, Graham E., *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: Yükselen Bölgesel Aktör, Çeviren: Mustafa Acar*, 6. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Gözen, Ramazan, “Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?”, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Derleyen: Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğül, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.
- Güranlı, Zeynep, “Dış politikada Değerli Yalnızlık Dönemi”, *Hürriyet*, 21 Ağustos 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/24553602.asp>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2015.
- Gürer, Cüneyt, “Dış Politikada Eksen Kayması, Eksen Genişlemesi ve Yeni Bir Eksenin Oluşumu”, *USA K*, 21 Haziran 2010, http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=7&cat=365365631#.VSI8_NKsUa8, Erişim Tarihi: 6 Nisan 2015.
- Hermann, Charles F., “Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy”, *International Studies Quarterly*, Cilt 34, Sayı 1, Mart 1990, ss. 3-21.
- Kahneman, Daniel ve Tversky, Amos, “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, *Econometrica*, Cilt 47, Sayı 2, Mart 1979, ss. 263-292.
- Kardaş, Şaban, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, ss. 19-42.
- Kaya, Emirhan, “Understanding the Political Economy of the Arab Spring”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Haziran 2014, ss. 72-83.
- Kirişçi, Kemal, “The Transformation of Turkish Foreign Policy”, *New Perspectives on Turkey*, Sayı 40, 2009.
- Manisalı, Erol, *Eksen Kayması*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Oğuzlu, Tarık, “Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from

- the West?", Turkish Studies, Cilt 9, Sayı 1, 2008, ss. 3-20.
- Öniş, Ziya, "Multiple Faces of the New Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique", Insight Turkey, Cilt 13, Sayı 1, 2011, ss. 47-65.
- Öniş, Ziya ve Yılmaz, Şuhnaz, "Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign Policy Activism in Turkey during the AKP Era", Turkish Studies, Cilt 10, Sayı 1, Mart 2009, ss. 7-24.
- Özcan, Mesut ve Usul, Ali Resul, "Understanding the 'New' Turkish Foreign Policy: Changes within Continuity, Is Turkey Departing from the West?", USAK Yearbook of International Politics and Law, Cilt 4, 2011, ss. 159-185.
- Polat, Vahap, *Derin Yalnızlık: AKP'nin Dış Politikası ve Elit Politikaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.
- Rosati, Jerel A., Sampson III, Martin W. ve Hagan, Joe H., "The Study of Change in Foreign Policy", Foreign Policy Restructuring: How Governments Respond to Global Change, Derleyen: Jerel A. Rosati, Joe D. Hagan ve Martin W. Sampson III, University of South Carolina Press, Columbia, 1994, ss. 3-21.
- Şener, Bülent, "Dış Politikada Değerli Yalnızlık ya da Yanlış Hesabın Şam'dan Dönmesi", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 24 Eylül 2013, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/milli-guvenlik-ve-dis-politika-arastirmalari-merkezi/2013/09/24/7226/dis-politikada-degerli-yalnizlik-ya-da-yanlis-hesabin-samdan-donmesi>, Erişim Tarihi: 30 Nisan 2015.
- Taşpınar, Ömer, "Rise of Turkish Gaullism", Turkish Foreign Policy under the AKP: The Rift with Washington, Derleyen: Soner Çağaptay, The Washington Institute for Near East Policy, Number 3, Ocak 2011, ss. 10-12.
- Türk, Fahri, *Türk Kültür Dış Politikası, Paradigma Akademi Yayınları*, Edirne, 2014.
- Uzgel, İlhan, "Türk Dış Politikasının Özerkliği", Radikal, 2 Ekim 2011, http://www.radikal.com.tr/radikal2/turk_dis_politikasinin_ozerkligi-1065190, Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2015.
- Welch, David A., *Painful Choices: A Theory of Foreign Policy Change*, Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Yenigün, Cüneyt, "Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga", Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, Derleyen: Cüneyt Yenigün-Ertan Efegil, Nobel Yayınevi, Ankara 2010, ss. 63-86.